

Miloš Roganović,¹ master ekonomista

Visoka škola za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd

Doc. dr Jovanka Popović,²

Fakultet za menadžment, Sremski Karlovci

Doc. dr Milan Gavrilović,³

Visoka škola za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd

EKSPANZIJA PROTEKCIONISTIČKIH MERA KAO POSLEDICA SVETSKE EKONOMSKE KRIZE

SAŽETAK: Svesni smo toga da je globalno širenje krize dovelo do povećanja protekcionističkih tendencija u pojedinim zemljama, koje zaštitom domaće industrije žele da podstaknu kako rast tako i sam oporavak produbljen brojnim poteškoćama. U želji da se protekcionističkim merama smanji rizik, svesno se uništava konkurencija i trgovina, a kriza sve više produbljuje. Cilj rada usmeren je na sintezu teorijskih i empirijskih činjenica, sa zadatkom identifikacije odgovora na sledeća pitanja: Da li protekcionističke mere predstavljaju realnu opasnost po trgovinu Evropske unije; Kakav je uticaj restriktivnih mera na međunarodne trgovinske tokove i Da li postoji razlika u merama koje sprovode razvijene ekonomije i ekonomije u razvoju? Predmet rada baziran je na analizi, putem deskriptivne i komparativne metode. Obuhvata potencijalno restriktivne trgovinske mere uvedene u 31 zemlji partnera Evropske unije u periodu od oktobra 2008. do kraja 2015. godine. Dobijeni rezultati ukazuju da ne postoji rizik radikalnog zaokreta ka

¹ mroganovic.12@gmail.com

² jobajcetic@gmail.com

³ sagatagm@gmail.com

protekcijonizmu, ali ipak postoji osnovana sumnja da će ostati trajne posledice na trgovinske tokove EU i posle krize.

Ključne reči: protekcijonizam, spoljna trgovina, restriktivne mere, ekonomska kriza, Evropska unija.

UVOD

Za protekcijonizam se može reći da je motivisan zaštitom domaće proizvodnje od inostrane konkurencije, što sa sobom nosi usmerenja na povećanje blagostanja, stabilnosti i životnog standarda. Kako bi se ostvarili ciljevi, često se sprovode mere koje utiču na međunarodnu trgovinu (Fry i dr., 1998, str. 194). Sama problematika protekcijonizma, kao fenomena spoljno trgovinske politike, bila je aktuelna u XIX veku, dok je dilema, „protekcijonizam ili slobodna trgovina” prevaziđena još početkom XX veka. U ovoj trci, slobodna trgovina ostvarila je premoć.

Razvijene zemlje koje se zalažu za slobodnu trgovinu, praktikuju određene mere protekcijonizma i tako, nažalost, nanose ozbiljne poremećaje svetskoj trgovini. Iako je politika protekcijonističke spoljno trgovinske politike izgubila duel sa teorijom slobodne spoljne trgovine, u praktičnoj politici, protekcijonizam, nije poražen. (Acin, 1978, str. 3). Velike kompanije, ma koliko se zalagale za slobodno tržište, u kriznim situacijama, pokušavaju da izvrše pritisak na državu i na taj način dobiju adekvatnu zaštitu. Zato pojedine zemlje, iz sličnih razloga, međunarodni sporazum koji reguliše pitanja slobodne trgovine stavljaju u drugi plan, u odnosu na interese nacionalne ekonomije. Moćne države, koje predstavljaju stub postojećeg međunarodnog sistema, ponašaju se slično samo što, iz razumljivih razloga, svoj protekcijonizam prikrivaju ideološkim zalaganjem za slobodno tržište, dok u biti, sve češće primenjuju različite vidove „novog protekcijonizma” (Vuletić, 2014, str. 66).

Svetska ekonomska kriza počela je 2007. godine u SAD, odakle se tokom 2008. proširila na ceo svet. Pokrenuta je kolapsom tržišta nekretnina, a ubrzo je zahvatila finansijski i realni sektor razvijenih zemalja i zemalja u razvoju. Pogodila je sve zemlje sveta, privredne sektore i dovela do pada makroekonomskih indikatora. (Tošković, 2015, str. 124). Kako se finansijska kriza razvijala, brzo se pretvorila u globalnu ekonomsku krizu, gde smo i sami svedoci povećanih državnih intervencija na finansijskim tržištima.

Raspoloživi podaci potvrđuju da trgovinski protekcijonizam nije bio glavni faktor koji stoji iza kolapsa svetske trgovine, iako su sprovedene restriktivne mere. Izveštaj Svetske trgovinske organizacije (WTO, 2010, str. 49) ističe da je pad tražnje bio vodeći faktor pada trgovinskih tokova.

Međutim, kako je trgovina Evropske unije (u daljem tekstu EU) jače pogođena krizom od globalnog proseka (−14.8% u 2009. nasuprot −12.2% u svetu u 2009. godini), uticaj restriktivnih trgovinskih mera na trgovinu EU bio je veći od proseka STO (European Commission, 2010, str. 3). Postoji realna zabrinutost da protekcionističke mere postaju deo postkriznog trgovinskog režima, stvarajući dodatni nivo opterećenja na izvoznika.

PREGLED LITERATURE

Protekcijonizam se može definisati kao ekonomska politika koja štiti i/ili favorizuje domaće proizvođače podizanjem visokih carina i uvođenjem drugih mera kojima se onemogućuje, ili bar obeshrabruje uvoz stranih proizvoda. Protekcionističke mere jedne zemlje najčešće izazivaju recipročne mere drugih zemalja tako da se u konačnom zbiru smanjuje obim međunarodne trgovine (Vuletić, 2014, str. 46).

Cilj zaštitnog sistema u osnovi nosi oživljavanje neiskorišćenih produktivnih snaga, kako bi iste učinile korisnima za pojedini narod, a time i ljudsku zajednicu (Franolić, 1934, str. 86).

Korene protekcionističke koncepcije nalazimo u merkantilizmu. Merkantilistička koncepcija protekcijonizma zasnivala se na uverenju da se jedna zemlja može brže ekonomski razvijati na štetu drugih. Za razliku od merkantilista, koji su se zalagali i za politiku zabrane izvoza proizvoda nižeg stepena obrade, protekcionisti se ne zalažu za sprečavanje izvoza sirovina i poluproizvoda, već za efikasnu zaštitu domaće proizvodnje od inostrane konkurencije (Acin, 1978, str. 9).

Ekonomisti, kao što su *Milton Friedman* (Friedman, 1980, str. 40–41) i *Paul Krugman* (Krugman, 1987, str. 131–144) tvrde da slobodna trgovina pomaže radnicima trećeg sveta, iako oni ne podležu strogim zdravstvenim i radnim standardima razvijenih zemalja. Rast proizvodnje i pojava novih poslova, koje izvozni sektor kreira, ima povratni efekat na ekonomiju, tako što budi konkurentnost među proizvođačima i povećava nadnice u cilju poboljšanja uslova života. *Adam Smith* u svom radu vidi veoma malu potrebu za državnom kontrolom ekonomije. Jasno objašnjava ključnu ulogu tržišta u akumulaciji bogatstva jedne nacije (Smith, 1937, str. 415). Za neke teoretičare protekcijonizam rezultira u čist gubitak, zaključio je *Stephen P. Magee* (Magee, 1976).

Protekcijonizam je, takođe, bio optužen da je jedan od glavnih uzročnika rata. Česti ratovi u XVII i XVIII veku vodili su se između zemalja čije su vlade pretežno merkantilističke i protekcionističke. Kako *Fouda* navodi, Američka revolucija je, prvenstveno, izbila zbog britanskih poreza i taksii, a

same zaštitne politike prethodile su Prvom i Drugom svetskom ratu (Fouda, 2012, str. 352).

Razvoj protekcionizma kao naučno-teorijskog koncepta, naglo je ubrzan prvom zabeleženom ekonomskom krizom 1873. godine. Tada su se zemlje, poput Sjedinjenih Američkih Država, Nemačke i Francuske (upravo primenjujući protekcionističke mere), štitile od privredno najrazvijenije Engleske. Glavni instrumenti zaštite domaće industrije, u to doba, bile su carine, a kasnije kvote i kontigenti. Iskustvo sa krizama iz predhodnog perioda, jasno su ukazale da je pritisak za protekcionizmom direktno proporcionalan brzini, dubini i trajanju krize (Tešić, 2012, str. 80).

Grupa autora (Kaempfer i dr., 2002, str. 16), u svom istraživačkom radu, postavlja jasno pitanje: Ako je slobodna trgovina efikasna, zašto nije univerzalna; Jednoglasno zaključuju da je protekcionizam proizvod negativne sume političke igre, a ne proizvod blagonaklone težnje vlade da maksimizira društveno blagostanje.

Osnova moderne filozofije međunarodne trgovine je slobodno tržište za robe i usluge bez carinskih barijera, sa značajnim necarinskim barijerama i finansijskom liberalizacijom. Evropska unija je najpoznatija ekonomsko-politička regionalna organizacija, koja promovise jednakost i zemlju jednakih, srećnih i uspešnih ljudi. Na putu ka jednakosti i sreći, države koje nisu članice EU, pod uticajem politike liberalizacije trgovine, padaju u siromaštvo i postaju zavisne od razvijenih zemalja. Stvara se iluzija: „sve što je domaće nije dovoljno kvalitetno”, dok stvari iz EU predstavljaju „nužno najbolje” i nemaju alternativu (Beslač i dr., 2013, str. 384).

Danas je jedan od vodećih ciljeva mnogih zemalja da stvore povoljne uslove za eliminisanje bilo koje moguće prepreke međunarodnoj trgovini, o čemu svedoči porast broja bilateralnih i regionalnih sporazuma o slobodnoj trgovini. Međutim, tokom ekonomske krize, kada se zemlje suočavaju sa opadanjem nivoa bruto domaćeg proizvoda (BDP), uz povećanje stope nezaposlenosti, čak i neke najjače pristalice slobodne trgovine promovisu brojne argumente u korist protekcionističkih politika, naročito u nerazvijenim ekonomijama koje ne bi bile spremne za globalnu konkurenciju. Iako su pravila protekcionizma definisana od strane Svetske trgovinske organizacije (STO) putem ugovora, protekcionizam se može sprovesti kroz različite mere kao što su netarifne barijere, „nevidljive” trgovinske barijere, politike deviznog kursa, mere podrške vlade (Durusoy i dr., 2015, str. 67).

Polažaj zemalja u razvoju konstantno se pogoršava u odnosu na razvijenije zemlje. Zemljama u razvoju je u međunarodnoj podeli rada ostalo da proizvode sirovine i hranu za industrijske centre. Na sve lošiji položaj ovih zemalja uticao je i fenomen poznat kao „makaze cena” (Henry Carry), odnosno relativno niskih cena poljoprivrednih i visokih cena industrijskih proizvoda. Jaz između razvijenih i nerazvijenih zemalja postaje sve veći,

resursi presušuju i nerazvijene zemlje postaju sve siromašnije. Kao strategiju razvoja zemalja u razvoju Prebiš (Raul Prebisch) preporučuje carinsku zaštitu ili subvencije, kako bi se potpomogla industrijalizacija zemalja u razvoju.

Grupa autora u svom radu zaključuje da u prisustvu neizvesnosti, trgovinska zaštita može zapravo poboljšati dobrobit zemlje, što je jedan od razloga zašto u mnogim zemljama može postojati prećutna podrška za mere zaštite (Debaere i dr., 2016, str. 31). Nasuprot njima *Erixon* i *Sally* smatraju da su otvorena tržišta i globalizacija ono što svetu treba. Ograničenja vladinih intervencija i dobro funkcionisanje tržišne ekonomije su uslov međunarodne političke stabilnosti (Erixon i dr., 2010, str. 18).

Po mnogim autorima, najznačajniji argumenti u korist protekcionizma su: zaštita mlade industrije, poboljšanje odnosa razmene, zaštita životnog standarda, zaštita zaposlenosti, zaštita domaćeg tržišta, kao i zaštita nacionalne bezbednosti.

Postoje zabrinjavajući podaci da je protekcionizam ponovo u porastu. Netarifne prepreke su doživele brz rast u poslednjih nekoliko godina. Nova ograničenja u tokovima podataka i rizik od reakcija protiv migracija ljudi stvaraju dodatni pritisak (Altenberg, 2016, str. 50).

METODOLOGIJA RADA I PRIKAZ KRETANJA PROTEKCIONISTIČKIH MERA

Inspirisani povećanjem protekcionističkih tendencija, istraživanje ima za cilj da odgovori na suštinska pitanja: Da li protekcionističke mere predstavljaju realnu opasnost po trgovinu Evropske unije?; Kakav je uticaj restriktivnih mera na međunarodne trgovinske tokove?; i Da li postoji razlika u merama koje sprovode razvijene ekonomije i ekonomije u razvoju? Jer su potrebe i problemi spoljnotrgovinskog toka bazirani na stvaranju pouzdane analitičke osnove, a stalno povećanje broja trgovinskih ograničenja širom sveta i ograničeno povlačenje postojećih, naglašavaju značaj jakog multilateralnog trgovinskog okvira, kako bi se efikasno adresirale protekcionističke mere.

Efikasan dalji napredak u multilateralnim, plurilateralnim i bilateralnim trgovinskim programima, kao i efikasna implementacija i sprovođenje trgovinskih sporazuma, od presudnog je značaja za rast i razvoj trgovine EU.

Zadatak istraživanja obuhvata temeljnu i odgovornu strukturu, koja osnovu vidi u analizi kroz deskriptivnu i komparativnu metodu, koja je izvršena na osnovu izveštaja generalnog direktorata za trgovinu Evropske komisije. Obuhvata potencijalne restriktivne mere u trgovini u 31 zemlji partnera Evropske unije, u periodu od 1. oktobra 2008. godine do 31.

decembra 2015. godine. Ove zemlje su: Alžir, Argentina, Australija, Belorusija, Brazil, Kanada, Kina, Ekvador, Egipat, Indija, Indonezija, Japan, Kazahstan, Malezija, Meksiko, Nigerija, Pakistan, Paragvaj, Filipini, Rusija, Saudijska Arabija, Južna Afrika, Južna Koreja, Švajcarska, Tajvan, Tajland, Tunis, Turska, Ukrajina, SAD, Vijetnam.

Čini se da je oštar pad u svetskoj trgovini nastao, pre svega, kao reakcija na finansijske i srodne kreditne krize i nije pokrenut inicijativama trgovinske politike. Istovremeni kolaps potražnje najvećih svetskih ekonomija je ključna odrednica pada u trgovini koji je dalje pojačan zbog globalizacije svetske privrede.

Uvođenje novih ograničavajućih mera ubrzano je u periodu od oktobra 2008. godine. Već sledeće 2009. godine, prijavljeno je 223 restriktivnih trgovinskih mera, koje su planirane ili uvedene oktobra 2008. Međutim, loš protekcionistički scenario bio je izbegnut, jer su iste sprovedene u ograničenom obimu iz čistog straha, imajući na umu prethodne padove privrednih aktivnosti (European Commission, 2009, str. 6).

Ne treba ignorisati da je upotreba graničnih mera, kao odgovor na krizu, jasno vidljiva, uprkos postojećim disciplinama STO, koje su imale zapažen ograničavajući efekat. U isto vreme, trgovinska ograničenja „iza granice” povećale su se u područjima u kojima su primenjena striktna pravila STO (European Commission, 2009, str. 4–7).

Tokom prvih meseci 2010. godine, svetska ekonomija se oporavljala bolje nego što je predviđano. Međutim, napredak se kretao različitom brzinom, brže u tranzicionim ekonomijama, a umerenije u industrijskom svetu. Vidljivi oporavak (sporijeg inteziteta i neodlučnim koracima) zabeležen je i u trgovinskim tokovima Evropske unije.

Između novembra 2009. i aprila 2010. godine, uvedeno je novih 73 restriktivnih mera. Konstantno ukupno povećanje protekcionističkih mera povezano sa veoma niskim nivoom uklanjanja postojećih ograničenja, ukazuje na jasan rizik od učvršćivanja i institucionalizacije restriktivnih trgovinskih mera u postkriznom periodu. Uticaj protekcionizma na Evropsku uniju veći je od svetskog proseka. Treba napomenuti da većina protekcionističkih mera ima disproporcionalan uticaj u nekim industrijskim sektorima kao što su automobilska, tekstilna, prehrambena i industrija čelika (European Commission, 2010, str. 3–5).

U periodu od maja do septembra 2010. godine, planiralo se ili uvelo 66 novih restriktivnih mera (European Commission, 2010, str. 4). Neophodno je naglasiti da su pojedine zemlje vidno aktivnije u primeni istih. Rusija je jasno angažovana u politici uvozne supstitucije, koristeći nekoliko vrsta trgovinskih mera. Argentinski sistem uvoznih dozvola i uvozne referentne vrednosti ostaju ozbiljan problem. Indonezija se suzdržala, u izvesnoj meri, od

uvođenja novih trgovinskih restriktivnih mera, dok je Južna Afrika povećala upotrebu, očigledno, imajući za cilj razvoj određenih industrijskih sektora.

Negativan trend u javnim nabavkama je ponovo potvrđen i postoje dokazi o novim uznemiravajućim dešavanjima. Zaštita domaće industrije i poslova od inostrane konkurencije čini se da je osnovna motivacija za uvođenje novih ograničenja u većini slučajeva. Brazil se pridružio zemljama koje primenjuju dodatna ograničenja u ovoj oblasti. Takođe, postoji značajan trend ka ograničenju investiranja. Rusija, kao i Alžir i Nigerija, sve više pribegavaju lokalnim sadržajima ili zahtevu za transferom tehnologije kao preduslovom za pristup tržištu. Ovaj trend je koherentan sa posmatranom proliferacijom novih podsticajnih mera ili drugih planova podrške, često u kombinaciji sa odabranim povećanjem tarifa. U posmatranom periodu, uočen je porast usvajanja izvoznih ograničenja za sirovine. Naime, Kina je značajno smanjila godišnje izvozne kvote retkih zemljišta u drugoj polovini 2010., što se pokazalo kao nepovoljan trend.

Najviše pogođeni sektori EU su, još uvek, poljoprivredno-prehrambeni, auto sektori, usluge, tekstil i odeća. Nove mere su uvedene da utiču naročito na automobilsku i tekstilnu industriju, a zabeleženo je manje mera koje se primenjuju u industriji čelika i drugih metala (European Commission, 2010, str. 3–4).

Globalni i trgovinski tokovi EU oporavili su se i vratili početkom 2011. godine na nivo pre krize, čime su značajno doprineli sveukupnom oporavku globalne ekonomije. Nakon ohrabrujućih znakova oporavka u prvoj polovini 2011. godine svetska ekonomija je zapala u novu fazu nestabilnosti, najviše zbog dužničkih kriza u industrijalizovanim zemljama. Uprkos znatno jačoj dinamici rasta u tranzicionim ekonomijama, njihova upotreba restriktivnih trgovinskih mera i dalje predstavlja veliki razlog za zabrinutost. Uvedena je 131 nova mera, dok je samo 40 neutralisano u ovom periodu (European Commission, 2011, str. 4).

Tendencija ka politici industrijalizacije, kombinovana sa podrškom industriji i restriktivnim trgovinskim merama, se konsolidovala među pojavnim ekonomijama (Argentina, Brazil, Rusija, Indija, Kina). Trgovinska ograničenja korišćena u ovu svrhu predstavljaju miks mera zasnovanih na politici supstitucije uvoza kroz granične mere, zahtevima za lokalnim sadržajem, neophodnim tehnološkim transferom i finansijskom pomoći određenim sektorima. Sve ovo predstavlja štetan uticaj na svetsku trgovinu i investicije.

Nove, planirane i uvedene ograničavajuće mere u vezi sa javnim nabavkama, nastavljaju da budu razlog za uznemirenost, posebno one uvedene od strane Brazila, Rusije, Argentine i Alžira.

Broj restriktivnih mera usvojenih u sektoru usluga i investicija se povećao, zajedno sa zahtevima za lokalnim sadržajem.

Usvajanje mera za ograničavanje izvoza sirovih materijala ostaje razlog za uznemirenost, sa novim merama uvedenim od strane Rusije, Kine i Indije, ali i drugih zemalja (European Commission, 2011, str. 3–4).

Krajem 2011. godine na globalnom nivou, trgovina ponovo pokazuje znake dobrog oporavka. Rastuće tržišne ekonomije značajno su se oporavile i postale motor svetskog rasta. Kao kontrast, za razvijene ekonomije trenutni oporavak je najslabiji u posleratnoj eri. Otvorenost tržišta je i dalje ključan element za balansiran i održiv globalni oporavak. Tempo uvođenja novih restriktivnih mera se povećao.

Od septembra 2011. broj potencijalnih restriktivnih trgovinskih mera beleži konstantni rast, a zemlje u razvoju, kao što su Argentina, Brazil, Indija, Indonezija i Rusija naginju ka upotrebi istih, iako svesni da restriktivne trgovinske mere zahvataju strane direktne investicije. U tom periodu Brazil, Kina, Indija, Južna Afrika i Ukrajina, uvode velike stimulatívne pakete za promociju određenih sektora industrije u kombinaciji sa ograničavajućim trgovinskim merama.

Argentina, Rusija, Indija i Indonezija uvele su najveći broj novih, restriktivnih uvoznih i izvoznih mera, uvođenjem novih licencnih procedura, ograničavajući broj ulaznih i izlaznih tačaka i koristeći više uvozne i izvozne carine. Nova ograničenja u javnim nabavkama, u vidu povećanih zahteva za lokalnim sadržajem, uvedena od strane Kine, Indije i Rusije, predstavljaju razlog za zabrinutost. Broj restriktivnih mera u uslužnom i investicionom sektoru se takođe povećao, a ove mere najviše su koristile Argentina, Kina i Indonezija. Novi ekonomski stimulatívni paketi, korišćeni u Brazilu, Kini, Indiji, Južnoj Africi i Ukrajini, pored ostalih mera za stimulisavanje izvoza, predstavljaju 1/5 svih restriktivnih mera. Uvođenje mera za ograničavanje izvoza sirovih materijala ostaje problematično, sa novim merama uvedenim od strane Indije, Indonezije i Rusije (European Commission, 2012, str. 2–5).

Tokom 2012. godine, stanje u svetskoj ekonomiji je nastavilo da se popravlja. Trgovina ostaje važan izvor ekonomskog rasta.

Između 1. maja 2012. i 31. maja 2013. godine, uvedeno je 154 novih restriktivnih mera, a samo 18 je uklonjeno, što čini proseka od više od 10 mera mesečno. Ekonomije u razvoju predvođene Argentinom, Brazilom, Indijom, Indonezijom, Rusijom i Kinom i od skora Južnom Afrikom i Ukrajinom, nastavljaju da primenjuju najveći broj ograničavajućih mera (European Commission, 2013, str. 3).

Južna Afrika, Argentina, Rusija, Indonezija, Brazil i Ukrajina formalno su uvele najveći broj potencijalnih uvoznih i izvoznih restriktivnih mera, većinom povećavajući uvozne tarife ili ekvivalentne uvozne dažbine, uvođenjem novih uvoznih licenci, fiksirajući preporučene vrednosti ili

minimalne uvozne cene, i primenjujući izvozne carine. Najveće povećanje carina uvele su Brazil, Argentina, Rusija i Ukrajina. U ovom periodu udeo mera ograničenja u javnim nabavkama je nastavio da se povećava. Brazil je odgovoran za više od 1/3 ovih mera, a slede ga ponovo, Argentina i Indija. Mnoge od ovih mera su povezane sa zahtevima za lokalizacijom biznisa. Nove stimulatивne mere, posebno mere podrške izvozu ostaju zbrinjavajuće, imajući na umu da se neke od ovih odredbi preklapaju i predstavljaju sveobuhvatne i po konkurenciju veoma pogubne pakete mera. Najveći broj ovakvih mera su uvele, respektivno Brazil, Južna Afrika, Turska, Japan i Južna Koreja. Veliki broj mera iza granice, koje su korišćene u pojedinim zemljama kroz tehnološku regulaciju (Kina) ili kroz interne šeme oporezivanja baziranim na zahtevima za lokalizacijom (Brazil), predstavljaju ozbiljan razlog za zabrinutost. U ovom periodu protekcionistički trendovi su manje zastupljeni u uslužnom i investicionom sektoru. U ovim sektorima najviše mera uvele su Argentina i Indonezija (European Commission, 2013, str. 2–5).

Period između juna 2013. i jula 2014. godine, može se okarakterisati kao dalji oporavak svetske ekonomije i pozitivna prognoza za predstojeći period. Ipak, čini se da neometana svetska trgovina i dalje predstavlja udaljenu viziju.

U ovom periodu identifikovano je 170 novih restriktivnih trgovinskih mera, što prevazilazi broj identifikovan u prethodnom periodu. Što bi značilo da je protekcionistički trend, ponovo, značajno sadržan u paketu trgovinskih politika mnogih zemalja. Još više brine to što je u ovom periodu samo 12 prethodno uvedenih mera bilo povučeno (European Commission, 2014, str. 3).

Ekonomije u razvoju i dalje primenjuju najveći broj potencijalnih restriktivnih trgovinskih mera, ovog puta u nešto drugačijem redosledu: Rusija, Kina, Indija, Indonezija. One su odgovorne za 50% svih uvedenih mera.

Među svim vrstama uvedenih mera, opet su najviše korišćene granične mere ograničenja uvoza i izvoza, kroz brojna povećanja carina, novih procedura za dobijanje uvoznih dozvola, preporučene vrednosti ili minimalne transakcione cene, ili zabrane trgovine. Rusija je primenila ubedljivo najveći broj individualnih mera koje utiču na uvoz. Pored velikog broja mera ograničavanja uvoza, zabeležena je i veća primena mera ograničavanja izvoza u poređenju sa prethodnim periodima. Indija prednjači u grupi zemalja koje koriste mere restrikcije izvoza. Povećan je i broj korišćenih mera iza granice, rezultirajući u diskriminaciji uvezenih dobara ili inostranih kompanija preko fiskalnih i regulatornih sredstava ili preferencijama lokalnog sadržaja. Kina je primenila više od četvrtine ovih mera. Neke mere su takođe primenjene u sektoru usluga i investicija, sličnim tempom kao i u prethodnom periodu. Dok

je Kina skoro otvorila svoje tržište za priliv stranog kapitala, ona je takođe zabranila inostrane aktivnosti ili diskriminisala inostrane kompanije u drugim slučajevima, čime je i primenile najviše restriktivnih mera u ovim oblastima. Mnoge država nastavile su konstantan trend podrške svojih ekonomija sa novim merama državne pomoći ili finansijskim planovima, najčešće sa ciljem da poboljšaju izvoz. Trend ograničavanja tržišta javnih nabavki se takođe zadržao, najviše u SAD (European Commission, 2014, str. 2–6).

Tokom 2015. godine razvijeniye zemlje su ostvarile rast, domaća tražnja se stabilizovala usled oštih mera fiskalnih usklađivanja i situacija zaposlenosti se postepeno stabilizuje. Ekspanzija autputa je povećana za 1.9% tokom 2015. Ovaj trend su delile sve vodeće razvijene ekonomije. SAD su bile posebno ohrabrene rastom BDP-a za 2,5%. Ekspanzija autputa u EU se ubrzala do gotovo 2%, naspram 1.5% u 2014. U Japanu je oporavak nastavio da bude nešto sporiji, sa rastom BDP-a od samo 0.6%. Ipak i to predstavlja napredak u odnosu na smanjenje od –0.1% zabeleženo tokom 2014. godine (European Commission, 2016, str. 3–4).

Povoljni izgledi u industrijalizovanom svetu u kontrastu su sa ekonomija zemalja u razvoju, koje su ušle u mnogo tmurniju fazu. U slučaju velikih rastućih ekonomija, kao što su Rusija i Brazil, pogoršavanje makroekonomske klime je bilo dramatično sa kontrakcijom BDP-a od –3.7% i –3.8%, respektivno. Kineska ekonomija je i dalje nastavila da raste ali nešto sporijim tempom (6.9% naspram 7.3% u 2014.). Jedino se Indija izdvaja iz ove grupe jer je nastavila ekspanziju na istom nivou, kao i u 2014. godini, 7.3% (European Commission, 2016, str. 4).

Zabeleženo je 145 novih restriktivnih trgovinskih mera, što predstavlja smanjenje od 15% u odnosu na prethodni period, gde je samo 12 mera povučeno (European Commission, 2016, str. 10).

Najveći broj restriktivnih mera, gotovo polovinu, ponovo su uvele: Kina, Rusija, Indonezija i Indija. Države su ponovo u najvećoj meri koristile granične restriktivne mere direktno utičući na uvoz i izvoz, kroz povećanje carina, kvantitativne restrikcije, procedure za uvozne dozvole i zabranu uvoza. Indija, Indonezija pa Rusija uvele su najviše graničnih restriktivnih mera u ovom periodu. Indija se najviše služila uvoznim carinama, Indonezija je koristila uvozne carine i uvozne dozvole, dok je Rusija uvela potpunu zabranu uvoza.

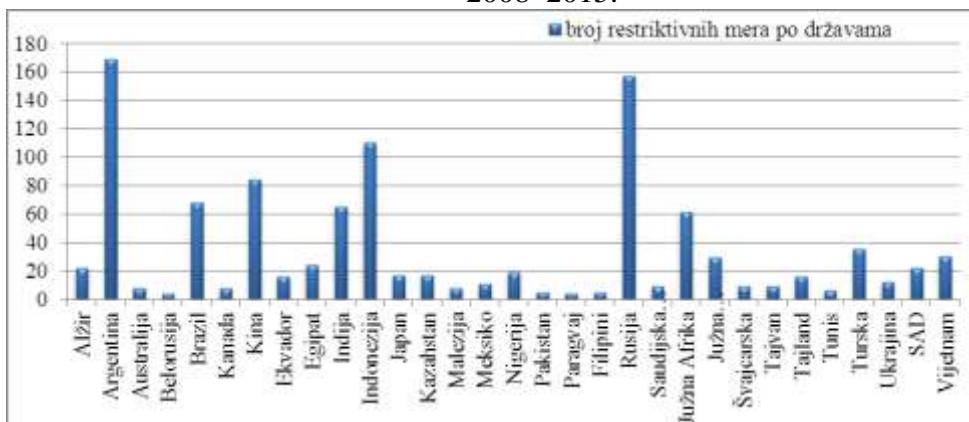
U ovom periodu došlo je do značajnog porasta broja novih restriktivnih mera „iza granice”. Ovo sugerise veće oslanjanje na interne mere uticaja na inostranu konkurenciju, koje se često teže obaraju nego granične barijere. Najviše ovakvih mera sprovela je Kina, a slede je Indonezija, Tajland, Argentina, SAD, Južna Afrika i Južna Koreja. Najviše su uvođene mere na polju javnih nabavki, usluga i investicijama.

Mnoge države su nastavile da podržavaju svoje ekonomije sa novim subvencijama, podsticajima, finansijskim planovima i drugim merama. Najveći broj ovakvih mera uveden je sa ciljem stimulisanja izvoza. Stimulativne mere uveli su Brazil, Japan, Tajland, Kina, Rusija, SAD (European Commission, 2016, str. 3–14).

DISKUSIJA REZULTATA

Od 2008. do kraja 2015. godine identifikovano je 1059 restriktivnih mera, od kojih je samo 180 otklonjeno (European Commission, 2016, str. 10). Autori rada napominju da su se kao izvor podataka o restriktivnim merama isključivo koristili podaci EU.

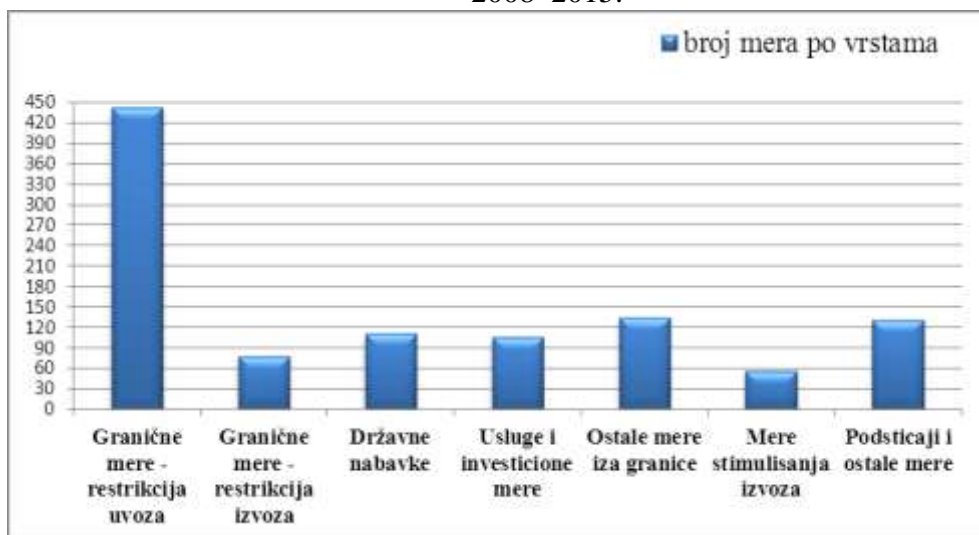
Grafikon 1. – Broj uvedenih restriktivnih trgovinskih mera po državama 2008–2015.

Izvor – European Commission, 2016, str. 10

U periodu nakon izbijanja krize, 2008–2015, najveći broj restriktivnih mera uvele su Argentina (15.96%), Rusija (14.83%), Indonezija (10.39%), Kina (7.93%), Brazil (6.42%), Indija (6.14%), Južna Afrika (5.76%). Osnovni cilj uvođenja novih ograničenja, u većini slučajeva, je zaštita domaće industrije i poslova od inostrane konkurencije, odnosno razvoj određenih industrijskih sektora. Sektori koji se najviše štite restriktivnim merama su informaciono-komunikacioni (Kina, Rusija, Indija, Indonezija), čelik i drugi metali (Indija, Meksiko, Južna Afrika, Turska), sirovine i energija (Alžir, Indonezija, Egipat, Indija i Južna Afrika). Broj restriktivnih mera raste iz godine u godinu sve bržim tempom, a neometana trgovina i dalje ostaje daleka vizija.

Grafikon 2. – Broj restriktivnih trgovinskih mera po vrstama uvedenih 2008–2015.

Izvor – European Commission, 2016, str. 11

Od svih uvedenih mera najčešće korišćene su granične mere (49.10%), slede ih mere „iza granice” (33.24%), podsticaji i ostale mere (12.37%), kao i mere stímulisanja izvoza (5.29%).

Rusija je primenila znatan broj individualnih mera, jasno angažovanih u politici uvozne supstitucije, dok je Argentina problem rešila preko uvoznih dozvola i uvoznih referentnih vrednosti.

Negativan trend u javnim nabavkama ogleda se u vidu povećanih zahteva za lokalnim sadržajem ili zahteva za transferom tehnologija, koji su uvedeni od strane Kine, Indije, Rusije, Brazila, Argentnine i Alžira.

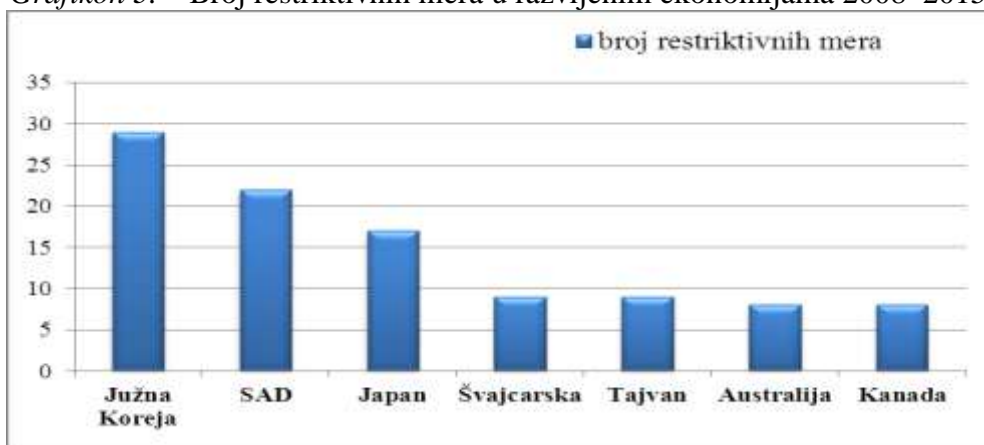
Ekonomski stimulatívni paketi korišćeni su u Brazilu, Kini, Indiji, Južnoj Africi i Ukrajini, a mere podrške izvozu primenjuju Brazil, Južna Afrika, Turska, Japan i Južna Koreja. Takođe, može se uočiti da restriktivne trgovinske mere zahvataju strane direktne investicije.

Na osnovu klasifikacije MMF-a⁴ posmatrane države podeljene su na:

- Razvijene (*Advanced*)
- Zemlje u razvoju (*Emerging and Developing Economies*)

⁴ Međunarodni monetarni fond (MMF) za klasifikaciju zemalja koristi sledeće kriterijume: dohodak po glavi stanovnika, diverzifikacija izvoza, stepen integracije u globalni finansijski sistem. Opširnije na: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/pdf/statapp.pdf>

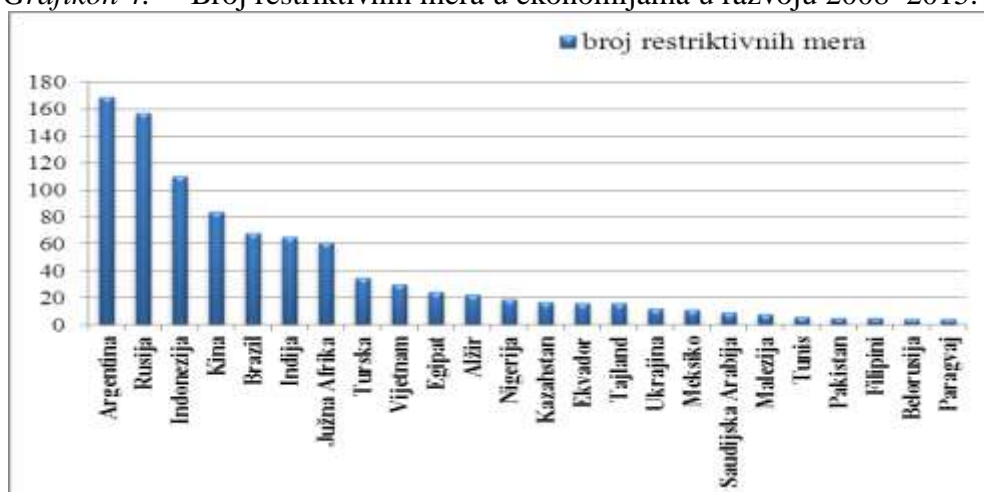
Grafikon 3. – Broj restriktivnih mera u razvijenim ekonomijama 2008–2015.

Izvor – Autori

Od razvijenih zemalja najveći broj restriktivnih trgovinskih mera uvela je Južna Koreja (2.74%), slede je SAD (2.08%) i Japan (1.61%). Razvijene zemlje najviše su koristile restriktivne mere „iza granice” (Južna Koreja, SAD, Japan, Kanada), kao i stimulatívne pakete podrške (Južna Koreja, SAD). Direktné granične mere najviše je primenjivao Tajvan, dok je u ostalim razvijenim zemljama broj restriktivnih graničnih mera relativno mali.

Grafikon 4. – Broj restriktivnih mera u ekonomijama u razvoju 2008–2015.

Izvor – Autori

Ekonomije u razvoju primenjuju najveći broj potencijalno restriktivnih trgovinskih mera. Ograničenja koja se koriste u ovu svrhu, predstavljaju miks mera zasnovanih na politici supstitucije uvoza kroz granične mere, zahteve za lokalnim sadržajem, neophodan transfer tehnologija i finansijsku pomoć

određenim sektorima. Gotovo polovinu svih uvedenih restriktivnih mera donele su Argentina, Rusija, Indonezija i Kina, zajedno sa Brazilom, Indijom i Južnom Afrikom.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Iako je kriza ostavila ozbiljne posledice, do radikalnog zaokreta ka protekcionizmu nije došlo. Pažnja mora biti posvećena rastućem riziku od potencijalne akumulacije ograničavajućih trgovinskih mera, sprovedenih od izbijanja globalne finansijske krize. Ovaj rizik se dodatno pogoršava relativno sporim tempom uklanjanja prethodno usvojenih restriktivnih mera. Od oktobra 2008. do kraja 2015. godine, identifikovano je 1059 restriktivnih mera od kojih je samo 180 otklonjeno. Ukidanje trenutnih mera ograničavanja mora biti prioritet. Opasnosti od postavljanja nekarinskih barijera, posebno u segmentu javnih nabavki, kao i povećavanje uvoznih i izvoznih tarifa, i dalje postoji. Zato je sigurno da će se trajne posledice odraziti na trgovinske tokove EU, čak i posle krize.

Kako je trgovina EU jače pogođena krizom od globalnog proseka, uticaj restriktivnih trgovinskih mera na trgovinu EU bio je veći od proseka STO. Sektori koji se najviše štite restriktivnim merama su informaciono-komunikacioni, industrija čelika i drugih metala, automobilska industrija, tekstilna industrija, prehrambena industrija, sirovine i energija.

Razvijene zemlje najviše su koristile restriktivne mere „iza granice”, kao i stimulatívne pakete podrške, dok se zemlje u razvoju odlučuju najčešće za direktne granične mere. Razvijene zemlje, daleko više, koriste nekarinske restriktivne mere koje se teško identifikuju, otklanjaju i regulišu pravilima Svetske trgovinske organizacije. Novi, „prikriveni” protekcionizam i u budućnosti će biti osnovno sredstvo zaštite domaće privrede razvijenih ekonomija. Regulisanje i otklanjanje takvih mera i dalje predstavlja veliki izazov.

Ekonomije u razvoju primenjuju najveći broj potencijalno restriktivnih trgovinskih mera. Najčešće korišćene mere su granične mere ograničenja uvoza i izvoza putem povećanja carina, novih procedura za dobijanje uvoznih dozvola, preporučene vrednosti ili minimalne transakcione cene i zabranu trgovine.

U uslovima globalizacije, ekonomska međuzavisnost država je danas veća nego ikad. Međunarodna trgovina regulisana je pravilima Svetske trgovinske organizacije i brojnim trgovinskim sporazumima. Ekonomije u razvoju imaju sve značajniju ulogu u održivom globalnom rastu, stoga je bitno da deluju odgovorno i održavaju otvorenu trgovinu. Istorija govori da protekcionističke mere nisu deo koherentnog miksa politika za ekonomski

oporavak. Zapravo, to je otvorenost tržišta i trgovinskih tokova, koji poboljšavaju izgleda za brz povratak na ekonomski rast i prosperitet.

SUMMARY

EXPANSION OF PROTECTIONIST MEASURES AS A RESULT OF THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS

We are aware of the fact that the global expansion of crisis has led to an increase in the number of protectionist tendencies in certain countries which have been working on the protection of domestic industry, in an attempt to encourage both the growth and the revival which have been dampened by numerous difficulties. By using protectionist measures to reduce risk, we are wittingly destroying competition and trade, and the crisis is becoming more and more serious. The aim of this paper is focused on the synthesis of theoretical and empirical facts with the aim to identify responses to the following questions: Do protectionist measures represent real danger for the European Union trade market? What is the influence of restrictive measures on the international trade flows?; Is there a difference in measures carried out by developed and developing economies? The subject of this paper is based on analysis carried out with the help of descriptive and comparative methods. It covers potentially restrictive trade measures introduced in 31 partner countries of the European Union in the period from October 2008 until the end of 2015. The results obtained show that there is no risk of radically turning towards protectionism, but there is still reasonable doubt that permanent consequences on EU trade flows will remain even after the crisis.

Key words: protectionism, foreign trade, restrictive measures, economic crisis, the European Union.

LITERATURA

1. Altenberg, P. (2016). *Protectionism in the 21st Century*, National Board of Trade, Stockholm.
2. Acin, Đ. (1978). *Protekcionizam u spoljnoj trgovini*, Savremena administracija, Beograd.
3. Beslać, M., Beslać, J., Zipovski Lj., (2013). International trade and free exchange as a way of modern exploitation, *International conference: Employment, education and entrepreneurship, Vol. 1*, Faculty of Business Economics and Entrepreneurship, Belgrade, str. 383–397.

4. Debaere, P., Glaser, T., Willmann, G. (2016). *Choosing between Protectionism and Free Trade in a Uncertain World*. Preuzeto 5. oktobra, 2017. sa <http://www.etsg.org/ETSG2016/Papers/163.pdf>
5. Durusoy, S., Sica, E., Beyhan, Z. (2015). Economic Crisis and Protectionism Policies: The Case of the EU Countries, *International Journal of Humanities and Social Science*, Vol. 5, No. 6(1), str. 57–68.
6. Erixon, F., Sally R. (2010). *Trade, Globalization and Emerging Protectionism since the Crisis*, No. 02/2010. Preuzeto 5. oktobra, 2017, sa <http://www.ecipe.org/app/uploads/2014/12/trade-globalisation-and-emerging-protectionism-since-the-crisis.pdf>
7. European Commission directorate-general for trade (2009). *Fifth report on potentially trade restrictive measures*, preuzeto 22. avgusta 2016, sa http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2009/november/tradoc_145270.pdf.
8. European Commission directorate-general for trade (2010). *Sixth report on potentially trade restrictive measures*, preuzeto 22. avgusta 2016, sa http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/may/tradoc_146198.pdf.
9. European Commission directorate-general for trade (2010). *Seventh report on potentially trade restrictive measures*, preuzeto 22. avgusta 2016, sa http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/october/tradoc_146796.pdf.
10. European Commission directorate-general for trade (2011). *Eighth report on potentially trade restrictive measures*, preuzeto 22. avgusta 2016, sa http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2011/october/tradoc_148288.pdf.
11. European Commission directorate-general for trade, (2012) *Ninth report on potentially trade restrictive measures*, preuzeto 22. avgusta 2016., sa http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/june/tradoc_149526.pdf.
12. European Commission directorate-general for trade (2013). *Tenth report on potentially trade-restrictive measures*, preuzeto 22. avgusta, sa 2016. http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/september/tradoc_151703.pdf.
13. European Commission directorate-general for trade (2014). *11th report on potentially trade-restrictive measures*, preuzeto 22. avgusta 2016, sa http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2014/november/tradoc_152872.pdf.
14. European Commission directorate-general for trade (2016). *Analysis of new potentially trade restrictive measures in the period 1 July 2014 – 31 December 2015*, preuzeto 2. septembra 2016. sa http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/june/tradoc_154664.pdf.
15. European Commission directorate-general for trade (2016). *Overview of potentially trade restrictive measures identified between 2008 and end 2015*, preuzeto 2. septembra 2016, sa http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/may/tradoc_154568.pdf.

16. Fouda, R. A. N. (2012). Protectionism and Free Trade: A Country's Glory or Doom?, *International Journal of Trade, Economics and Finance*, Vol. 3, No. 5, str. 351–355.
17. Franolić V. (1934). *Protekcijonizam u prošlosti i sadašnjosti*, Tipografija, D. D. Zagreb, Zagreb.
18. Friedman, M. (1980). *Free to Choose*, Harcourt Brace Jovanovich, Inc., New York.
19. Fry, L., F., Stoner, R. C., Hattwick E. R. (1998). *Business – An Integrative Framework*, Irwin/McGraw-Hill, Boston.
20. Kaempfer, W., Tower, E., Willett, T. (2002). Trade Protectionism, *For the Encyclopedia of Public Choice*, Edited by Charles K. Rowley, str. 1–20.
21. Krugman, P., Is Free Trade Passe? *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 1, No. 2, American Economic Association, str. 131–144.
22. Magee, P. S. (1976). *International Trade and Distortions In Factor Market*, Marcel-Dekker, New York.
23. Smith, A. (1937). *Free trade and protection*, Random House, Inc., New York.
24. Tešić, J. (2012). Specifičnosti protekcijonizma u uslovima globalne ekonomske krize, *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta*, br. 6, Banja Luka, 6, str. 77–90.
25. Tošković, J. (2015). *Preispitivanje neoliberalnog koncepta ekonomije u zemljama zapadnog balkana*, doktorska disertacija, Univerzitet Educons, Sremska Kamenica.
26. Vuletić, V. (2004). Protekcijonizam i slobodna trgovina u vreme globalizacije, *Sociologija*, Vol. XLVI, Filozofski fakultet, Beograd, str. 45–70.
27. WTO, *Report from the director-general on trade-related developments*, https://www.wto.org/english/news_e/news10_e/report_wto_g20_june10_e.pdf, 2010.

Ovaj rad je primljen **20.05.2017.**, a na sastanku redakcije časopisa prihvaćen za štampu **05.10.2017.** godine.